

የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም ሕግ የተፈጻሚነት ወሰን ከጊዜ አንጻር፡- በፍርዶች ላይ የቀረበ ትችት

በሪሁን አዲኛ ምህረቱ*

መግቢያ

ከፍትሐ ብሔር ሕገ ድንጋጌዎች ጀምሮ በተለያዩ ጊዜያት በሀገራችን በርካታ የገጠር መሬት ሕጎች ታውጀዋል። እነዚህ ሕጎች በየዘመናቸው ለመሬት ባለቤቶች በኋላም ባለይዞታዎች የሚሰጡት መብት ወጥነት አልነበረውም፤ አሁንም የለውም።² ለምሳሌ በአዋጅ ቁጥር 89/1989 መሰረት የመሬት ባለይዞታው መሬቱን ለቤተሰብ አባሉ ብቻ ማውረስ እንደሚችል ተደንግጎ ነበር።³ በአማራ ክልል ከአዋጅ ቁጥር 46/1992 አንጻር ባለይዞታው መሬቱን በኑዛዜ የሚያስተላልፈው ለቤተሰብ አባሉ ወይም ለሚጠረው ሰው ብቻ ነበር።⁴ በዚህ አዋጅ መሰረት መሬትን ያለ ኑዛዜ በውርስ ማስተላለፍ የሚቻለው ለባለይዞታው የቤተሰብ አባል ብቻ ነበር።⁵ ክልሉ በአዋጅ ቁጥር 133/1998 መሰረት ግን የመሬቱ ባለይዞታ አካለ መጠን ያላደረሰ ልጁን ወይም የቤተሰብ አባሉን ከውርስ ካልነቀለ በስተቀር መሬቱን በግብርና ስራ ለሚተዳደር ማንኛውም አርሶአደር በኑዛዜ ማስተላለፍ

*ኤልኤልቤ፣ ኤልኤልልም፣ ቀደም ሲል የከፍተኛ ፍርድ ቤት ዳኛ እና በአማራ ክልል የፍትሕ አካላት ባለሙያዎች ማሰልጠኛና የሕግ ምርምር ኢንስቲትዩት አሰልጣኝ ሆኖ ሠርቷል። በአሁኑ ጊዜ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ጠቅላይ ፍርድ ቤት ዳኛ በመሆን እየሠራ ይገኛል። የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ የሕግ መጽሔት ዋና አርታኪ አቶ አለባቸው ብርሀኑን እና ሁለቱን የጽሑፉን ገምጋሚዎች (anonymous reviewers) በረቂቅ ላይ ለሰጡት ገንቢ አስተያየት ፀሐፊው ከፍ ያለ ምስጋና ያቀርባል። እንዲሁም የፍርድ ትችቱን እንዲያዘጋጅ ያበረታታውን እና ጠቃሚ ሀሳቦችን የሰጠውን አቶ ወርቁ ያዜን (ረ/ፕሮፌሰር፣ በባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ የሕግ ት/ቤት መምህር) ከፍ ባለ አክብሮት ያመሰግናል።

¹በአፄ ኃይለስላሴ ዘመን መንግስት የፍትሐ ብሔር ሕግ አዋጅ ቁጥር 1/1952፤ በደርግ ዘመን የገጠር መሬትን የሕዝብ ሁብት ለማድረግ የወጣው አዋጅ ቁጥር 31/67፤ ቀጥሎም አሁን ባለው ስርዓት በፌዴራል ደረጃ የፌዴራል መንግስት የገጠር መሬት አዋጅ ቁጥር 89/1989 እና አሁን በሥራ ላይ ያለው የፌዴራል የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 46/1992፤ በአማራ ክልልም የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 46/1992፤ በስራ ላይ ያለው የተሻሻለው የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 133/1998 እና ማስፈፀሚያ ደንቡ ቁጥር 51/1999 ወጥተዋል። ሌሎች ክልሎችም የራሳቸው የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም አዋጅ አላቸው።

²ለምሳሌ አዋጅ ቁጥር 133/1998 ከአዋጅ ቁጥር 46/1992 የተሻለ እና የሰፋ መብት ለባለይዞታዎች እና ለወራሾቻቸው ይሰጣል።

³አንቀጽ 2(3) ስለይዞታ መብት በተሰጠው ትርጓሜ ላይ ለቤተሰብ አባል ማውረስ የሚቻል መሆኑን ይገልጻል። በአንቀጽ 2(5) መሰረት የቤተሰብ አባል ማለት የባለይዞታውን ገቢ በመጋራት በቋሚነት አብሮ የሚኖር ማንኛውም ሰው ነው። ይኸውም በቋሚነት ገቢ እየተጋራ የሚኖር የባለይዞታውን ልጅ ወይም ሌላ ጥገኛ የሆነን ሰው በሙሉ ያካትታል።

⁴አንቀጽ 6(5) እና 5(2) በውርስ ማስተላለፍ ሲባል አንዱ በኑዛዜ ማስተላለፍ ነው። በኑዛዜ ሊተላለፍለት የሚገባው ሰው ደግሞ በአንቀጽ 6(5) መሰረት ባለይዞታውን እያረሰ የሚጠር ሰው ብቻ ነው።

⁵አንቀጽ 5(2) እና 2(7)

ይችላል።⁶ ውርሱ ያለ ኑዛዜ የሚተላለፍ ከሆነም ሌሎች ቅድሚያ የሚሰጣቸው ወራሾች ከሌሉ በስተቀር መሬት ላላቸው ልጆች ብሎም መሬት ላላቸው ወላጆች ሊተላለፍ ይችላል።⁷

በተለይ ከውርስ አንጻር በቀድሞዎቹ የገጠር መሬት ሕጎች እና አሁን በስራ ላይ ባሉት ሕጎች መካከል ሰፊ ልዩነቶች አሉ። ከዚህ የተነሳ የቀድሞዎቹ ሕጎች (ለምሳሌ አዋጅ ቁጥር 89/1989 ወይም አዋጅ ቁጥር 46/1992) ስራ ላይ በነበሩበት ወቅት ሳይናዘዝ የሞተ ሰው የገጠር መሬት ይዘታ በውርስ ሊተላለፍ የሚችለው እንዴት ነው? ወራሾች በወቅቱ ውርሱን ያልጠየቁ ሆኖ ነገር ግን አዋጆቹ ከተሻሩ በኋላ አሁን ስራ ላይ ባለው አዋጅ ቁጥር 133/1998 እና ደንብ ቁጥር 51/1999 መሠረት ክስ ቢያቀርቡ ፍርድ ቤቶች ጉዳዩን እልባት መስጠት ያለባቸው በየትኛው ሕግ መሰረት ነው? የሚሉ ጥያቄዎች አዘውትረው ይነሳሉ። በዚህ ረገድ በአማራ ክልል ፍርድ ቤቶች ከፍትሐ-ብሔር ሕጉ የውርስ መከፈት ጽንሰ ሀሳብ በመነሳት የገጠር መሬት ውርስ የሚጠይቅ ሰው ባለይዘታው በሞተበት ዘመን ከሚኖረው አጠቃላይ የማውረስ መብት አንጻር እየታየ ሲሰራ ቆይቷል።⁸ ሆኖም የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በቅርቡ በሁለት ጉዳዮች⁹ ላይ የመሬት ባለይዘታው የሞተበት ጊዜ ግምት ውስጥ ሳይገባ ክርክሩ መታየት ያለበት አሁን ስራ ላይ ባሉት ሕጎች መሠረት ነው የሚል አስገዳጅ ትርጉምና ውሳኔ ሰጥቷል። ይህ ትርጉም ከሕጎች ተፈጻሚነት ወሰን አንጻር አከራካሪ ሆኗል።

⁶አንቀጽ 16(1)(3)

⁷አንቀጽ 16(5)(6)፤ አዋጁን ለማስፈጸም የወጣው ደንብ ቁጥር 51/1999፤ አንቀጽ 11(7)

⁸ለምሳሌ አዲሱ አዝመራው እና እነ አብነህ ክልካይ (2 ሰዎች)፣ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት (አብከመ) ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ 07219፣ ጥቅምት 16/2004 ዓ/ም፤ የአዳም ሞላ እና ታምራት ሞላ፣ ምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት፣ መ/ቁ 48893፣ መጋቢት 21/2004 ዓ/ም፤ ሙሉ ንጋቱ እና አገር አባተ፣ የአብከመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ 25210፣ ጥቅምት 27/2005 ዓ/ም። ለምሳሌ በአዲሱ አዝመራው ጉዳይ የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት የመሬቱ ባለይዘታ የሞቱት በ1992 ዓ/ም መሆኑ የተረጋገጠ ስለሆነ በጊዜው ስራ ላይ በነበረው አዋጅ ቁጥር 46/1992 አንቀጽ 5(2) እና 6(5) መሰረት ሳይናዘዝ የሞተ ሰው መሬት ውርስ የሚተላለፈው ለሚች የቤተሰብ አባል በመሆኑ እና ተጠሪዎች የሚች የቤተሰብ አባል ያልነበሩ መሆኑ ስለተረጋገጠ የሚች ልጆች በመሆናቸው ብቻ መሬቱን ሊወርሱ አይችሉም በማለት ወስኗል።

⁹የመሀመድ በላይ እና የፋሲካ ሰጠኝ ጉዳይ ከፊት ቁጥር 67 እና 74 በቅደም ተከተል

የዚህ ትችት ዓላማም የዚህን ትርጉም ተገቢነት መመርመር ነው። ለመሆኑ በፍትሐብሔር ጉዳይ ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው (retroactively) ተፈጻሚ ሊሆኑ የሚችሉበት አግባብ አለ ወይ? ካለበት በምን ሁኔታ ነው? የሚሉት ነጥቦችም ይፈተሻሉ። የትችቱ የመጀመሪያ ክፍል ከጊዜ አንፃር በፍትሐ ብሔር ጉዳይ የሕጎችን (legislation) እና አስገዳጅ ውሳኔዎችን (precedent) የተፈጻሚነት ወሰን ከመርሆዎችና ልምዶች አኳያ ለመዳሰስ ይሞክራል። ሁለተኛው ክፍል የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም ሕጎችን ይዘት ከውርስ አንጻር እና ለትችት የቀረቡትን ጉዳዮች የተጨመቀ ሀሳብ ይይዛል። ሶስተኛው እና የመጨረሻው ክፍል ለትችት በተመረጡት ሁለት ጉዳዮች ላይ በሰበር ሰሚ ችሎቱ የተሰውን ትርጓሜ እና የውሳኔዎቹን አወንታዊ እና አሉታዊ ገጽታዎች በማንሳት የችሎቱ አቋም ተገቢነት ያለው መሆን አለመሆኑን ለማሳየት ይሞክራል።

1. የፍትሐ ብሔር ሕጎች የተፈጻሚነት ወሰን ከጊዜ አንፃር፡- በሌሎች ሀገሮች ያለው ተሞክሮ

በዚህ ክፍል በሕግ አውጭው አካል የወጡ የፍትሐ ብሔር ሕጎች (legislation) ወይም አስገዳጅነት ያላቸው የበላይ ፍ/ቤት ትርጓሜዎችን የያዙ (precedent) ከታወጁበት ወይም ከተወሰኑበት ጊዜ በፊት ለተገኘ መብት ወይም ለተደረገ ድርጊት ወደ ኋላ ተመልሰው (retroactively) ተፈጻሚ ሊሆኑ ይችላሉ ወይ? የሚለውንና ተያያዥነት ያላቸውን ነጥቦች እንመለከታል።¹⁰

የሕጎች ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ መሆን ወይም አለመሆን ጉዳይ በጣም ውስብስብ እና በተለይም ከሰዎች የንብረት መብት መጥበብና መስፋት ጋር ቀጥተኛ ቁርኝት ያለው ነው።¹¹ የአንድ ሕግ ከታወጀበት ጊዜ ጀምሮ ተፈጻሚ መሆን (prospective)፣ ቀድሞ የሚታወቅ (knowability) እና ግልጽነት ያለው (openness and clarity) መሆን የሕግ የበላይነት መገለጫዎች መሆናቸውን የሕግ

¹⁰በሕግ አውጭ አካል የወጡ ሕጎችም ሆነ በበላይ ፍ/ቤቶች የሚሰጡ አስገዳጅ ትርጓሜዎች ሁለቱም ሕግ በመሆናቸው ሕግ ወይም ሕጎች እያልን ወጥነት ባለው ሁኔታ እንጠቀማለን። (Black's Law Dictionary (7th ed) 1999 defines a retroactive law as a legislative act that looks backward or contemplates the past affecting acts or facts that existed before the act come in to effect.)

¹¹Jakie, M., Mc Creary, Retroactivity of Laws: An Illustration of Intertemporal Conflicts of Law Issues through the Revised Civil Code Articles on Disinherison, *Louisiana Law Review*, Vol. 62, No. 4, 2002, p.1322

መሠረትን የሚስማሙበት ነው።¹² የሕጎች ወደኋላ ተመልሶ (retroactively) ተፈጻሚ መሆን የሕግ የበላይነት መርህን የሚጋፋ፣ በረጋ ሕግ መሠረት የሚመራ ዲሞክራሲያዊ ህብረተሰብ ኑሮ ላይ መናጋትን የሚፈጥር፣ ሰዎች ተግባራቸውን በሚያከናውኑበት ወይም መብት በሚያገኙበት የወቅቱ ሕግ ላይ መተማመን (reliance) እንዳይኖራቸው የሚያደርግ፣ እና የፍትህ መዛባት (injustice) የሚያስከትል ነው የሚሉ ትችቶች ይቀርባሉ።¹³

የሕጎች ተፈጻሚነት ወሰንን በተመለከተ ሁለት ዓይነት ደንቦች አሉ - መሠረታዊ ደንቦች (Basic Rules) እና ህገ-መንግስታዊ ደንቦች (Constitutional Rules)።¹⁴ መሠረታዊ ደንቦች የሚባሉት ሕግ አውጭው አዲስ የሚያወጣውን ወይም የሚያሻሽለውን ሕግ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ እንዲሆን ለማድረግ ፈልጋል ወይስ አልፈለገም የሚለውን ጥያቄ የሚመልስ ነው።¹⁵ ህገ-መንግስታዊ ደንቦች የሚባሉት ደግሞ ሕግ አውጭው ወደ ኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ እንዳያወጣ የሚከለክሉ ገደቦችን በህገ-መንግስት ላይ የሚያስቀምጥ ነው።¹⁶ በህገ-መንግስት ካልተከለከለ በስተቀር በፍትህ ብሔር ጉዳዮች አንድ የተለየ አላማ ለማሳካት ሕግ አውጭው የሚያወጣውን ወይም የሚያሻሽለውን ሕግ ወደኋላ ለነበሩ ወይም ለተከናወኑ ድርጊቶች ሁኔታዎች ተፈጻሚ እንዲሆን ሊደነግግ ይችላል።¹⁷ ስለሕጉ ተፈጻሚነት በግልጽ ካላመለከተ (በዝምታ ካለፈው) ግን

¹²Benjamin Alarie, Retroactivity and the General Anti-Avoidance Rule: Symposium: the Supreme Court of Canada and the General Anti-Avoidance Rule, *University of Toronto, Faculty of Law*, (November 18, 2005), p. 6

¹³ibid; see also Jackie & Creary, supra note 11; W. David Slawson, Constitutional and Legislative Considerations in Retroactive Law Making, *California Law Review*, Vol. 48, Iss. 2, Art.3, 1960, p. 219

¹⁴Jackie & Creary, supra note 11, p. 1323

¹⁵ibid
¹⁶ibid; በሕግ አውጭ ላይ ህገ-መንግስታዊ ክልከላ የሚኖረው በአብዛኛው በወንጀል ጉዳዮች ነው። በብዙ ሀገሮች በወንጀል ጉዳይ ተከላኸን የሚጠቅም ካልሆነ በስተቀር የወንጀል ሕግ ወደ ኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ እንዳይሆን ህገ-መንግስት ይደነግጋል። ለምሳሌ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገ-መንግስት አንቀጽ 22 ይህንን ሁኔታ በግልጽ ይደነግጋል። እኤአ በ1995 ዓ/ም የወጣው የደቡብ አፍሪካ ህገ መንግስት በአንቀጽ 35(3)(ፑ) ላይ ተመሳሳይ ድንጋጌ አስቀምጧል።

¹⁷ibid

መርሁ ሕጉ ወደ ኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ አይሆንም የሚል ነው።¹⁸ ለዚህ መርህ ልዩ ሁኔታዎች የሚሆኑት የሚወጣው ወይም የሚሻሻለው ሕግ የስነ-ስርዓት (procedural) እና ተርጓሚ ወይም አራሚ (interpretative or currative) ሲሆን ነው።¹⁹

ሕግ አውጭው በግልጽ ባይደነግግም የስነ-ስርዓት ሕግ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ሊሆን ይችላል። የስነ-ስርዓት ሕግ በአብዛኛው ለሰዎች መሰረታዊ መብትና ግዴታ የሚሰጥ ሳይሆን ሰዎች በመሠረታዊ ሕግ የተሰጣቸውን መብትና ግዴታ ለመተግበር ወይም ለማስፈጸም የሚመሩበት ሕግ ስለሆነ ቀድሞ የወጣንም ሆነ በኋላ የወጣን ሕግ (ከስነ-ስርዓት ሕጉ አንጻር) ለማስፈጸም ወደፊትም ሆነ ወደኋላ ተፈጻሚ ማድረግ ይቻላል።²⁰ ተርጓሚ ሕግም አዲስ መብትና ግዴታ የሚዘረዝር ሳይሆን ቀድሞ የወጣን ሕግ በዝርዝር የሚያብራራ በመሆኑ የዋና ሕግን ትርጉም በማብራራት ረገድ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ መሆን ይችላል።²¹ እንደዚሁም አራሚ ሕግ የሚባለው ያለውን ሕግ የሚቀይር ወይም የሚያስፋ ሳይሆን ሕግ አውጭው ያወጣው ሕግ በተግባር ሲውል ችግር ከተፈጠረ ምን ለማለት እንደተፈለገ ግልጽ የሚያደርግና ስህተት ካለ የሚያርም በመሆኑ ከታረመበት ቀን ጀምሮ ተፈጻሚ ይሆናል ሳይባል ወደኋላ ተመልሶ የታረመው ሕግ ከወጣበት ጊዜ ጀምሮ ተፈጻሚ ሊሆን የሚችል ነው።²²

1.1 የኮመን ሎው ተሞክሮ

¹⁸Ibid, p. 1323 & 1329; see also Geroffrey C, Weien, Note: Retroactive Rule Making: *Harvard Journal of law and Public Policy*, Vol. 30, No. 2, p. 750; Deborah K. Mc Knight, Retroactivity of Statutes, *Minnesota House of Representatives Research Department*, (June 2005) p. 1; Brandon J. Harrson & Hans J, Hacker, Arkansas’s Retroactive Legislation Doctrine, *Arkansas Law Review*, Vol. 64, p. 905 & 906

¹⁹Jackie & Creary, supra note 11, p. 1323 & 1329; Deborah K. Mc Knight, supra note 18, p. 3; ለምሳሌ በአሜሪካ የሉዛኒያ ግዛት ሲቪል ኮድ አንቀጽ 6 የስነ-ስርዓት እና ተርጓሚ ሕጎች ወደ ኋላ ተመልሰው ተፈጻሚ ሊሆኑ እንደሚችሉ ይደነግጋል።

²⁰Jackie & Creary, supra note 11, p. 1328

²¹Ibid, p. 1329; እንደዚህ አይነት ሕጎች የአዋጅን ተፈጻሚነት የሚያብራሩ ደንቦችና መመሪያዎች ናቸው። ደንብ በአዋጅ፣ መመሪያ ደግሞ በደንብ ያልተሰጠን መብትና ግዴታ የማይጨምሩና የማያስፈጽሙ መሆኑ ተቀባይነት ያለው መርህ በመሆኑ ደንብና መመሪያዎች ዘግይተው ቢወጡም ዋናው ሕግ (parent legislation) ከወጣበት ጊዜ አንስተው ተፈጻሚ ይሆናሉ ማለት ነው።

²²Deborah K. Mc Knight, supra note 18, p. 5

የሕጎችን የተፈጻሚነት ወሰን በተመለከተ በአሜሪካን ሀገር የዳበረ የሕግ ሳይንስና የፍርድ ቤት ውሳኔዎች እናገኛለን። ለምሳሌ በገንድ ግራፍ እና ሪቨርስ ጉዳይ²³ ባርባራ ላንድግራፍ በሥራ ቦታ ስታይታዊ ጥቃት ደርሶብኛል በማለት፣ ሪቨርስ እና ዲቪዥን ደግሞ በዘር መድሎ ያለ አግባብ ከስራ ተሰናብተናል በማለት ተገቢው ካሳ እንዲከፈላቸው በአሠሪ ድርጅቶቻቸው ላይ ክስ መስርተው በክርክር ላይ እንዳሉ የአሜሪካ ኮንግረስ የሲቪል ሙብቶች ሕግን (Civil Rights Act) አሻሻለው።²⁴ የተሻሻለው ሕግ ቀደምሲል ከነበረው ሕግ አንጻር ለሠራተኞች ከስታይታዊ ጥቃት እና ከሀገ-ወጥ አድሎ ጋር በተያያዘ ሰፊ ሙብትና ተጨማሪ ካሳ የማግኘት መፍትሔዎችን አካቷል።²⁵ ይሁን እንጂ የተሻሻለው ሕግ ወደ ኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ስለመሆን አለመሆኑ ያስቀመጠው ነገር አልነበረም።²⁶

በሁለቱም ጉዳዮች ከሳሾች በተሻሻለው ሕግ መሠረት ተገቢው ካሳ ሊከፈለን ይገባል በማለት ቢከራከሩም ጉዳዮቹን በመጨረሻ የተመለከተው የአሜሪካ የፌዴራሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት በክርክር ላይ ላሉ ጉዳዮችም ቢሆን ሕጉ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ሊሆን አይገባም በማለት በአብላጫ ድምጽ ወስኗል።²⁷ ይኸውም ፍርድ ቤቱ በገንድግራፍ ጉዳይ የደረሰበት መደምደሚያ በሕጉ የተፈጻሚነት ወሰን ላይ የኮንግረሱ ሀሳብ ግልፅ ካልሆነ ሕጉ ተፈጻሚ ሊሆን የሚገባው ወደፊት (prospective) መሆኑን በሚከተለው መልኩ ተጠቃሎ ይገለጻል።

²³Landgraf v. USI Film Products, United States Federal Supreme Court (1994) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/511/244/case.pdf>; and Rivers v. Roadway Express, Inc (1994) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/511/298/case.pdf>; (both cases last accessed October 12, 2014)

²⁴Contino, Linda B., Retroactivity of the Civil Right Act of 1991: Landgraf V. USI Film Products and Rivers V. Roadway Express, Inc," *Hofstra Law Review*, Vol. 24, Iss. 2, Art. 12, 1995, p. 542

²⁵ibid, p. 541

²⁶ibid, በወቅቱ ሕጉ ተሻሽሎ ሲወጣ በአሜሪካ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች ዘንድ ነኛ ሕጉ ከመሻሻሉ በፊት ተወስነው በይግባኝ ደረጃ ስለነበሩ ጉዳዮች፣ 2ኛ ክስ ቀርቦ ገና ውሳኔ ሳይሰጥ የነበሩ ጉዳዮች፣ 3ኛ ድርጊቱ ሕጉ ከመውጣቱ በፊት ተከናውኖ ክስ ግን ሕጉ ከተሻሻለ በኋላ የቀረቡ ጉዳዮች ላይ የተሻሻለው ሕግ ተፈጻሚነት ምን ይሆናል የሚሉ ጉዳዮች ይነሱ ነበር። አብዛኛዎቹ ፍርድ ቤቶች በሶስቱም አይነት ጉዳዮች ሕጉ ወደኋላ ተመልሶ ሊሰራ አይገባም በማለት ወስነዋል፣ ገጽ 548 ይመለከቷል።

²⁷ibid, p. 555 - 559; አናሳው ድምጽ ሕጉ ወደኋላ ተመልሶ ተግባራዊ መሆን አለበት በማለት በሀሳብ ተለይቷል።

...It was entirely probable that because of Congress’s inability to resolve the retroactivity issue, and because there were conflicting judicial precedents concerning the retroactivity of a statute when ambiguous Congressional intent exists, Congress wanted to ensure prospective application.²⁸

ፍርድ ቤቱ በሪቨርስ ጉዳይም ስለ ሕጉ የተፈፀሟቸው ወሰን ኮንግረሱ በዝምታ ካለፈው የተሻሻለው ድንጋጌ ሕጉ ከመሻሻሉ በፊት ለተፈጸመ ጥፋት ወይም ድርጊት ተፈፃሚ ሊሆን ስለማይገባ ወደኋላ ተመልሶ ተፈፃሚ መሆን የለበትም በሚል መወሰኑን የሚከተለው አገላለጽ ያሳያል፡፡

... Congress’s intent to reach conduct preceding ... amendment must clearly appear. Absent [of] such intent, as in the instance case, and because section 101 creates liabilities that had no legal existence before the act was passed, section 101 does not apply to pre-enactment conduct.²⁹

በአንጻሩ ሕግ አውጭው የሕጉን ወደ ኋላ ተፈፃሚነት በግልጽ ባስቀመጠ ጊዜ የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች ይህንኑ የሚወስኑ መሆኑን ከዩኤስ እና ኦሊን ኮርፖሬሽንና ከሌሎች ጉዳዮች በግልጽ መገንዘብ ይቻላል፡፡³⁰ ይኸውም ሕግ አውጭው (ኮንግረሱ) ቀደም ሲል የነበረው የአካባቢ ጥበቃና መልሶ ማቋቋም ሕግ በአካባቢ ላይ ብክለት የሚፈጥሩ ሰዎችን ካሳ እንዲከፍሉና እንዲያጸዱ ለማድረግ አያስችልም በማለት እ.ኤ.አ ታህሳስ 1980 የተሻሻለ ሕግ ሲያወጣ አዋጁ ተሻሽሎ ከመውጣቱ በፊት የደረሰ ብክለትን ለማስወገድ አጥፊዎች እንደሚጠየቁ በግልጽ ስለደነገገ አሊን

²⁸ Ibid, p. 555; see also *Landgraf Case*, supra note 23, p. 286

²⁹ Ibid, p. 559

³⁰David Seidman, Questioning the Retroactivity of CERIA in Light of *Landgraf v. USI Film Products* (1994), *Journal of Urban and Contemporary Law*, Vol. 52, 1997, p. 444 - 447

ኮርፖሬሽን የተባለው ከበካዮች አንዱ ሕጉ ወደ ኋላ ተመልሶ ተግባራዊ ሊሆን አይገባም በማለት የገንግራፍን ጉዳይ አንስቶ ቢከራከርም የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች ሳይቀበሉት ቀርተዋል።³¹

ከውርስ ጋር በተያያዙ ጉዳዮች ላይም የሕጎች ተፈጻሚነት ወሰን የሚያሳዩ በርካታ ጉዳዮች አሉ። በአሊኖይስ ግዛት የውርስ ሕግ ከጋብቻ ውጭ የተወለደ ህፃን (illegitimate child) የአባቱን ውርስ እንዲያገኝ የሚፈቅድ ስላልነበር የአሜሪካ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይህ ሁኔታ በህገ-መንግስቱ የተረጋገጠውን እኩል ጥበቃ የማግኘት መብት (Equal Protection Clause) የሚቃረን ስለሆነ ኢ-ህገ-መንግስታዊ ነው በማለት በትሪምብል ጉዳይ³² ወስኗል። ይህን አስገዳጅ ውሳኔ (precedent) መሠረት በማድረግ ክርክሮች ሲቀርቡ የትሪምብል ጉዳይ የተፈጻሚነት ወሰን በአሜሪካ ፍርድ ቤቶች አከራካሪ ሆኖ ነበር።

ለምሳሌ በፍራክስ ጉዳይ³³ ማሬ ፍራክስ የተባለች የሊን ሀንት ከጋብቻ ውጭ የተወለደች ልጅ ስለሆነች በትሪምብል ጉዳይ ውሳኔ መሠረት የአባቱን መሬት ልወርስ ይገባል በማለት መሬቱን ይዞ በነበረው ሬይ ሀንት በተባለው ወራሽ ላይ ክስ በማቅረቧ ጉዳዩን በይግባኝ የተመለከተው የአርካንሳስ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ከጋብቻ ውጭ የተወለዱ ልጆች የአባታቸውን ንብረት እንዳይወርሱ የሚከለክለው ሕግ በትሪምብል ጉዳይ ህገ-መንግስታዊ አይደለም የተባለ ቢሆንም የትሪምብል ጉዳይ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ሊሆን አይችልም በማለት በአብላጫ ድምጽ ወስኗል።³⁴ ፍርድ ቤቱ ለውሳኔው መደምደሚያ ምክንያት ያደረገውም መሬት በወረሱ ወይም በያዙ ሰዎች የባለቤትነት

³¹Comprehensive Environmental Response Compensation Liability Act (CERCLA) 1994; Congress here by declares that CERCLA section 107 applies to the dumping of hazardous waste before December 11, 1980 there by holding all responsible parties irrespective of the date of dumping.

³²Trimble v. Gordon 430 U.S 762 (1977) as cited by Vance A, Gibbs, the Problematic Application of Succession of Brown, *Louisiana Law Review*, Vol. 41, No. 4, 1981, p. 1316

³³Marie Frakes v. Ray Hunt et al, Arkansas Supreme Court (opinion delivered June 25, 1979) <http://opinions.aoc.arkansas.gov/weblink8/0/doc/186149/Page3.aspx> p. 172 (last accessed October 12, 2014); ሊን ሀንት ከ160 ሄክታር በላይ መሬት የነበረው ሰው ሲሆን እ.ኤ.አ 1972 ዓ/ም ኑዛዜ ሳይተው ሞቷል። የትሪምብል ጉዳይ የተወሰነው እ.ኤ.አ ሚያዝያ 26, 1977ዓ/ም ሲሆን ክስ የቀረበው መስከረም 26, 1977 ዓ/ም ነው።

³⁴Vance A. Gibbs, supra note 32, p. 1322

ሙብት ላይ አለመረጋጋትን በመፍጠር ችግር የሚያመጣ መሆኑን ሲሆን ይህም በሚከተለው መልኩ ተጠቃሎ ይገለጻል፡፡

The court recognized that the Arkansas Statute was invalid under Trimble, but the court denied the plaintiff’s demand finding that Trimble should not be applied retroactively. [The] main reasons for denying retroactive application were the adverse effect on the certainty of land titles and the accompanying interference with the development of real property. Such an extended retroactive application would create, in the court’s opinion, too much instability in the land titles to real property, alleging that they were the ones who should have inherited the property.³⁵

በአንፃሩ የትሪምብል ጉዳይ ገዥ ሕግ በመሆኑ ከውሳኔው ቀን በኋላ የሞቱ ሰዎች ውርስ ያለምንም ችግር ከጋብቻ ውጭ ለተወለዱ ልጆች ጭምር በእኩልነት ተፈፃሚ እንዲሆን ተደርጓል፡፡³⁶

1.2 የሲቪል ሎው ተሞክሮ

የሲቪል ሎው ተከታይ በሆኑት የአውሮፓ ሀገሮች (Continental Europe) በመርህ ደረጃ ሕግ አውጭው ወደኋላ ተመልሶ ተፈፃሚ የሚሆን ሕግ እንዲያወጣ አይፈቀድለትም፡፡³⁷ በ18ኛው እና በ19ኛው ክፍለ ዘመን በርካታ የአውሮፓ ሀገሮች የፍትሕ ብሔር ሕጎቻውን (Civil Codes)

³⁵Ibid; በተመሳሳይ ሁኔታ በአሜሪካ የኬንታኪ ግዛት ጠቅላይ ፍርድ ቤት በፔንደሌቶን ጉዳይ እና የቴኒሴ ግዛት ጠቅላይ ፍርድ ቤት በኤለን ጉዳይ በቀረበላቸው ከጋብቻ ውጭ የተወለዱ ልጆች የውርስ ክልከላ ድንጋጌ በትሪምብል ጉዳይ ውሳኔ መሠረት የየግዛታቸው ሕግ ኢ-ህገ መንግስታዊ በማለት ሲወሰኑ የትሪምብል ጉዳይ በክርክር ላይ ለነበሩ ጉዳዮች (pending cases) ካልሆነ በስተቀር ወደኋላ ተመልሶ ተፈፃሚ ሊሆን አይችልም በማለት ወስነዋል፡፡ (Ibid, p. 1322 & 1323 footnote 55)

³⁶Ibid, p.1314 & 1316 ለምሳሌ ሲድኒ ብራውን እ.ኤ.አ ጥር 1,1978 (ከትሪምብል ውሳኔ በኋላ) በመሞቱ የሉዛኒያ ግዛት ይግባኝ ሰሚው እና ጠቅላይ ፍርድ ቤት ከጋብቻ ውጭ የተወለዱ ልጆችን ውርስ የሚከለክለውን ህግ ህገ-መንግስታዊ አይደለም በማለት የሚች ከጋብቻ ውጭ የተወለዱ ልጆች ጭምር በድርሻቸው ላይ በፍሬ ነገር ክርክር አድርገው እንዲወስኑ ውርሱን ለሚያየው ፍርድ ቤት መልሶላታል፡፡

³⁷Maris Onzevs, the Restriction of Retroactive Legislation: Conception and Legal Challenges, Jurisprudence, University of Latvia, Vol. 20, No. 4, 2013, p. 1359

ሲያወጡ ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈጻሚ እንዳይሆኑ የሚከለክሉ ድንጋጌዎችን አስቀምጠዋል።³⁸ በቅርቡ የወጣው የስፔን የፍትህ ብሔር ሕግም በግልጽ ካልተደነገገ በስተቀር የፍትህ ብሔር ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈጻሚ ሊሆኑ አይችሉም (statutes shall not have retroactive effect unless otherwise provided therein) በማለት ይደነግጋል።³⁹ በእርግጥ በእነዚህ ሀገሮች ሕግ አውጭው ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ እንዳያወጣ የሚከለክለው መርህ ፍጹም (absolute) አይደለም። በልዩ ሁኔታ በአንዳንድ የፍትህ ብሔር ሕጎች ለህዝብ ጥቅም (public interest) ሲባል ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ እንዲያወጣ ሊፈቀድ ይችላል።⁴⁰ ለምሳሌ በጀርመን ሕግ አውጭው በልዩ ሁኔታ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ ማውጣት የሚችለው ቀድሞ የወጣው ሕግ ግልጽነት ሲጎድለው ለማብራራት፣ አዲስ የሚወጣው ወይም የሚሻሻለው ሕግ በሰዎች መብት ላይ የሚያመጣው ጉዳት በጣም አናሳ ሲሆን፣ ቀደም ሲል ያሉ ሕጋዊያን ተግባራት (juridical acts) ተቀባይነት በሌለው መርህ (illegitimate norm) የሚመሩ ሆኖ ሲገኝ ስርዓት ማስያዝ ሲያስፈልግ እና በአጠቃላይ የሕጉ ለውጥ እና ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ መሆኑ ለህዝብ ጥቅም አስፈላጊ ሲሆን ብቻ መሆኑን ከህገ-መንግስታዊ ፍርድ ቤቱ የሕግ ሳይንስ (jurisprudence) መረዳት ይቻላል።⁴¹ በሌሎች የአውሮፓ ህብረት ሀገሮችም የአባል ሀገሮች ሕግ አውጭ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ እንዲያወጣ የሚፈቀድለት በጣም አስፈላጊ የህዝብ ጥቅም (significant public interest) ሲኖር ብቻ መሆኑ በሕብረቱ ፍርድ ቤት (European Court of Justice) የዳበረ መርህ ነው።⁴²

³⁸ibid, p.1351 & 1352፣ ለምሳሌ የ1794 የፕሩሲያ አጠቃላይ የሕግ ኮድ (General Law Code) አንቀጽ 14፣ የ1804 የፈረንሳይ የፍትህ ብሔር ሕግ አንቀጽ 2፣ የ1811 የአውስትሪያ የፍትህ ብሔር ሕግ አንቀጽ 5፣ የጀርመን የፍትህ ብሔር ሕግ አንቀጽ 6፣ በሕግ አውጭው የሚወጡ ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈጻሚ ሊሆኑ የማይገባ መሆኑን ይደነግጋሉ።

³⁹Spanish Civil Code, 2009, article 2(3)

⁴⁰Marise Onzevs, supra note 37, p. 1359

⁴¹ibid, p. 1360

⁴²ibid, p. 1361

አንዳንድ የአውሮፓ ሀገሮችም በአንዳንድ የፍትሐ ብሔር ጉዳዮች ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈፃሚ እንዳይሆኑ በህገ-መንግስት ላይ ይከለክላሉ።⁴³ ስዊድን በልዩ ሁኔታ ካልሆነ በስተቀር ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈፃሚ ሊሆኑ አይገባም የሚል አቋም የነበራት ሲሆን በተለይ የአውሮፓ ሕብረት አባል ከሆነችበት ከ1995 ዓ/ም ወዲህ በጉዳዩ ላይ የበለጠ ትኩረት ሰጥታለች።⁴⁴ በዚህ ረገድ በክሊፓን ጉዳይ⁴⁵ የሀገሪቱ የአስተዳደር ጉዳዮች ጠቅላይ ፍርድ ቤቱ (Supreme Administrative Court) የሰጠውን ትርጉም እንደሚከተለው እንመለከታለን። እ.ኤ.አ ከ1965 - 1975 ክሊፓን የተባለ የወረቀትና ፕላን አምራች ኢንተርፕራይዝ በደቡባዊ ስዊድን ጀርንስጆን ሀይቅ አካባቢ ፈቃድ ተሰጥቶት ወረቀትና ፕላን ሲያመርት ከቆየ በኋላ በ1975 ዓ/ም ሞዶኤቢ ለተባለ ካምፓኒ በሽያጭ ተላለፈ።⁴⁶ ከጊዜ በኋላ የሀይቅ ውሃ በክሊፓን ኢንተርፕራይዝ ተረፈ ምርት የተበከለ መሆኑ በመረጋገጡ በ1991 ዓ/ም የሀገሪቱ የአካባቢ ጥበቃ ኤጀንሲ አመልካች ሀይቅን ለማፅዳት የሚያስፈልገውን ገንዘብ በካሣ መልክ እንዲከፍል በ1989 ዓ/ም ተሻሽሎ የወጣውን የአካባቢ ጥበቃ ሕግ መሠረት በማድረግ ለአካባቢ ጥበቃ ኮንሴሽን ቦርድ (Concession Board) አቤቱታ አቅርቧል።⁴⁷ ቦርዱ ክሊፓን ኢንተርፕራይዝ ለሌላ ካምፓኒ የተሸጠ መሆኑን በመጥቀስ አቤቱታውን ውድቅ ቢያደርገውም ጉዳዩን በይግባኝ የተመለከተው ሚኒስቴር መስሪያ ቤት ክሊፓን የተሸጠ ቢሆንም ቀደም ሲል ላደረሰው ብክለት ካሣ መክፈል አለበት በማለት

⁴³Ulf Bernitz, *Retroactive Legislation in a European Perspective - on the Importance of General Principles of Law*, Stockholm Institute for Scandinavian Law, 1957 - 2009, p. 45 & 46; ለምሳሌ የኖርዌይ ህገ-መንግስት አንቀጽ 97 ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈፃሚ ሊሆኑ የማይችሉ (no law may be given retroactive effect) መሆኑን ይደነግጋል። የ1979 ስዊድን ህገ-መንግስት አንቀጽ 10(2) ከታክስና ክፍያ ጋር የተያያዙ ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈፃሚ መሆን የሌለባቸው መሆኑን ይደነግጋል። ሕግ አውጭው በልዩ ሁኔታ ወደኋላ ተመልሶ ተፈፃሚ የሚሆን የግብር ሕግ ማውጣት የሚቻለው በአስገዳጅ ሁኔታ ወይም አስቸኳይ ጊዜ (እንደ ጦርነትና የኢኮኖሚ ቀውስ ሲያጋጥም) ብቻ ነው።

⁴⁴ibid, p. 49 - 51

⁴⁵Klippan v. Environmental Protection Agency, Supreme Administrative Court (1996) as cited by Bernlitz

⁴⁶Ulf Bernlitz, supra note 43, p. 56

⁴⁷ibid, የአካባቢ ጥበቃ ሕጉ አንቀጽ 5 እና 24 ቀደም ሲል ያልነበረ ሀሳብ (responsibility to repair damages remains even after an enterprise has been sold or closed down) በማለት የጨመረ ሲሆን ሕጉ ወደኋላ ተመልሶ ተፈፃሚ ስለመሆን አለመሆኑ የመሸጋገሪያ ድንጋጌ የለውም።

ወስኗል።⁴⁸ ጉዳዩን በመጨረሻ የተመለከተው የስዊድን የአስተዳደር ጉዳዮች ጠቅላይ ፍርድ ቤት ግን ከሊፓን ከመሸጡ በፊት ላይረሰው ብክለት ካሳ እንዲከፍል የሚያስገድድ የአካባቢ ጥበቃ ሕግ ከ1989 ዓ/ም በፊት ያልነበረ ስለሆነ እና አዲሱ ሕግ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ሊሆን የሚችል ስለመሆኑ በሕግ አውጪው አካል የመሸጋገሪያ ድንጋጌ ያልተቀመጠ ስለሆነ ከሊፓን ሊጠየቅ አይገባም በማለት የሚኒስቴር መስሪያ ቤቱን ውሳኔ ሸርታል።⁴⁹

2. የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም ሕጎች ይዘት እና ለትችት የቀረቡት ጉዳዮች የተጨመቀ ሀሳብ

2.1 የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም ሕጎች ይዘት ከውርስ አንጻር

በሀገራችን ቀደም ሲል በነበረው የመሬት ስሪት በርስት ስርዓት ከሚመራው እና በቤተክርስቲያን ይዘታ ሥር ከነበረው መሬት በስትቀር⁵⁰ የገጠር መሬት እንደሌሎች ንብረቶች ያለምንም ገደብ በሽያጭ፣ በውርስ፣ በስጦታም ሆነ በሌሎች ሁኔታዎች ከአንድ ሰው ወደ ሌላ ሰው የሚተላለፍ ነበር።⁵¹ ይህንን የመሬት ስሪት የለወጠው የገጠር መሬትን የህዝብ ሀብት ለማድረግ የወጣው አዋጅ ነው።⁵² በዚህ አዋጅ ግለሰቦች በመሬት ላይ በጣም የተገደበ የይዘታ መብት ብቻ እንዲኖራቸው ተደንግጓል። ይኸውም ባለይዘታው መሬቱን የመሸጥ፣ የመለወጥ፣ የማውረስ፣ የማስያዝ፣ በወለድ

⁴⁸ibid,
⁴⁹ibid, ፍ/ቤቱ ከግል ሕጎች (private law) ይልቅ የአስተዳደር ሕግን ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ እንዲሆን ለማድረግ ሕግ አውጪው የተሻለ መብት ያለው ቢሆንም በሕገ የመሸጋገሪያ ድንጋጌ ካልገለጸ በስተቀር ሕገ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ እንዲሆን ማድረግ የማይቻል መሆኑን ገልጿል።
⁵⁰ሞላ መንግስቱ፣ የገጠር መሬት ስሪት በኢትዮጵያ፡- በሕግ የተደነገጉ መብቶችና በአማራ ብሔራዊ ክልል ያለው አተገባበር፣ የኢትዮጵያ የሕግ መጽሔት፣ 22ኛ ሾልዩም፣ ቁጥር 2፣ 2001 ዓ/ም፣ ገጽ 157 እና 158፣ በሰሜኑና መካከለኛው ኢትዮጵያ በከፊል የነበረው የገጠር መሬት ስሪት የርስት ይዘታ ስለነበር መሬት ከአንድ ወደ ሌላው ሰው የሚተላለፈው ዘራቸውን ቆጥረው በሚመጡ የጋራ ተወላጆች መካከል ብቻ ነበር። እንደዚህ አይነት ስሪት ባለበት አካባቢ የርስት ተወላጆች መሬታቸውን ለመጠየቅ ምንም ነገር የማያግዳቸው መሆኑን ከፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 168(1) ድንጋጌ ይዘት መረዳት ይቻላል። እንዲሁም በእነዚህ አካባቢዎች ሲሶ መሬት በኢትዮጵያ ኢ.ቶ.ደ.ክስ ተዋህዶ ቤተክርስቲያን ይዘታ ሥር ሆኖ ለቤተክርስቲያን አገልግሎትና ለካህናት መተዳደሪያ ያገለግል ነበር።
⁵¹የፍትሐ ብሔር ሕግ፣ ለምሳሌ በቁጥር 2875 እና ተከታይ ድንጋጌዎች መሠረት መሬት በሽያጭ ይተላለፍ ነበር። በቁጥር 826 እና ተከታይ ድንጋጌዎች መሠረት በውርስ ለወራሾች በተቀመጠው ቅደም ተከተል እና ከቁጥር 2427 እስከ 2470 በተቀመጠው አግባብ በስጦታ ከአንድ ወደ ሌላው መተላለፍ ይችል ነበር።
⁵²አዋጅ ቁጥር 31/1967

አገድ የመስጠት ወይም በሌላ መንገድ የማስተላለፍ መብት አልነበረውም። ይሁን እንጅ ባለይዘታው ሲሞት የሚችሉ ሚስት ወይም ባል ወይም አካለ መጠን ያልደረሰ ልጅ ወይም እነዚህ ከሌሎ አካለ መጠን ያደረሰ ልጅ በባለይዘታው ተተክቶ የመጠቀም መብት ብቻ እንዲኖረው ተደንግጎ ነበር።⁵³

በመቀጠል የፌዴራል መንግስት የገጠር መሬት አስተዳደር አዋጅ ታውጇል።⁵⁴ አዋጁ ለክልሎች ሕግ አወጣጥ እንደመመሪያ የሚያገለግሉ መርሆዎችን የያዘ እንጅ ዝርዝር ድንጋጌዎች አልነበረውም። ከመሬት አጠቃቀምና ውርስ ጋር በተያያዘ አዋጁ የመሬት ባለይዘታዎች መሬታቸውን ለግብርና ስራ የማዋል፣ የማከራየትና ለቤተሰብ አባላት የማውረስ መብት ያላቸው መሆኑን ያካተተ ነበር።⁵⁵ ቀጥሎ የወጣው የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም አዋጅ ከቀድሞው አዋጅ በሰፊ መልኩ ከመሬት አጠቃቀምና አስተዳደር ጋር የተያያዙ መብቶችንና ግዴታዎችን የሚመለከቱ ዝርዝር ድንጋጌዎችን ይዟል።⁵⁶ አዋጁ ድፍን በሆነ አገላለጽ የመሬት ባለይዘታዎች ለቤተሰብ አባላት በስጦታ ወይም በውርስ መሬታቸውን ሊያስተላልፉ የሚችሉ መሆኑን ይደነግጋል።⁵⁷

የፌዴራል መንግስቱን ሕግ ተከትሎ የአማራ ብሔራዊ ክልል መንግስትም የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም ሕጎችን አውጥቷል።⁵⁸ የመጀመሪያው ሕግ አዋጅ ቁጥር 46/1992 ሲሆን

⁵³ዝኒከማሁ፣ አንቀጽ 5

⁵⁴አዋጅ ቁጥር 89/1989፣ አዋጁ የመሬት ባለቤትነት መብት የመንግስትና የህዝብ ብቻ መሆኑንና መሬት የማይሸጥ የማይለወጥ የኢትዮጵያ ብሔሮች ብሔረሰቦና ህዝቦች የጋራ ንብረት መሆኑን የሚደነግገውን የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት ተከትሎ የወጣ ነው። የአዋጁ መግቢያ እና አንቀጽ 4፤ አንዲሁም የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ-መንግስት አንቀጽ 40(3) ይመለከታል።

⁵⁵አንቀጽ 2(3)፣ 5 እና 6

⁵⁶አዋጅ ቁጥር 456/1997፣

⁵⁷አንቀጽ 5(2) እና 8(5)

⁵⁸ቀደም ሲል አዋጅ ቁጥር 46/1992፣ በኋላም ይህን አዋጅ ያሻሻለው አዋጅ ቁጥር 133/1998 እና ማስፈጸሚያ ደንቡ ቁጥር 51/1999 ናቸው። ሌሎች ክልሎችም የየራሳቸውን ሕግ አውጥተዋል። በመሰረቱ መሬትና የተፈጥሮ ሀብትን በተመለከተ ሕግ የማውጣት ስልጣን የፌዴራል መንግስት ሲሆን ክልሎች የፌዴራል መንግስት ባወጣው ሕግ መሰረት መሬትን የማስተዳደር ስልጣን አላቸው፤ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 51(5) እና 52(2)(መ) ይመለከታል። ሆኖም የፌዴራል መንግስት የገጠር መሬትን በተመለከተ ስለ እያንዳንዱ ጉዳይ ዝርዝር ሕግ ከማውጣት ይልቅ ዋና ዋና መርሆዎችን ከደነገገ በኋላ ዝርዝር ሕግ ክልሎች እንዲያወጡ በህገ መንግስቱ አንቀጽ 50(9) መሰረት ውክልና ሰጥቷል፤ አዋጅ ቁጥር 456/1997 አንቀጽ 17 ን ይመለከታል።

በዚህ አዋጅ መሠረት የገጠር መሬት ባለይዞታ መሬቱን የመጠቀም፣ የማከራየት፣ ለጧሪው አርሶ አደር የማውረስ፣ እንዲሁም ለቤተሰብ አባሉ⁵⁹ በስጦታ ወይም በውርስ የማስተላለፍ መብት ነበረው።⁶⁰ ከዚህ አዋጅ አንጻር ስጦታ ተቀባዩ መሬት ቢኖረውም ባይኖረውም የባለይዞታውን መሬት እያረሰ ባለይዞታውን ለሚጦር ሰው የገጠር መሬትን በስጦታ ማስተላለፍ ይቻል ነበር።⁶¹ ውርስ በኑዛዜ ወይም ያለ ኑዛዜ ሊደረግ የሚችል ሲሆን የመሬቱ ባለይዞታ እንደስጦታ ሁሉ መሬት ላለውም ሆነ ለሌለው ጧሪው በኑዛዜ ሊያስተላልፍ ይችላል።⁶² የገጠር መሬት ውርስ ያለኑዛዜ የሚተላለፈው ግን ለባለይዞታው የቤተሰብ አባል ብቻ ነበር።⁶³ በሌላ አገላለጽ ለመሬቱ ባለይዞታ ጥገኛ ያልሆነ ሰው (ለምሳሌ የራሱ መሬት ያለው ልጅ) ባለይዞታውን በመጠሩ በኑዛዜ ወይም በስጦታ ካላገኘ በስተቀር ያለ ኑዛዜ መሬት ሊወርስ አይችልም ማለት ነው።

አዋጅ ቁጥር 46/1992ን ያሻሻለው የአብዛኛው የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 133/1998 ሲሆን ይህ አዋጅ ከቀድሞው በተሻለ ሁኔታ ከመሬት አስተዳደርና አጠቃቀም ጋር የተያያዙ ዝርዝር መብቶችንና ግዴታዎችን የሚደነግግ ነው። በዚህ አዋጅ መሰረት የመሬት ባለይዞታው ቢያንስ ለሶስት ተከታታይ አመታት በነፃ ለጦረው አርሶ አደር ልጁ፣ የልጅ ልጁ ወይም የቤተሰብ አባሉ መሬቱን በስጦታ ማስተላለፍ ይችላል።⁶⁴ ባለይዞታው አካለ መጠን ያልደረሰ ልጁን ወይም የቤተሰብ አባሉን የማይነቅል ከሆነ ይዞታውን ለማንኛውም አርሶ አደር በኑዛዜ ማስተላለፍ ይችላል።⁶⁵ ባለይዞታው ሳይናዘዝ የሞተ እንደሆነ ወይም ኑዛዜው በሕግ ተቀባይነት ሳያገኝ የቀረ

⁵⁹አንቀጽ 2(7) የቤተሰብ አባል ማለት በቤተሰብ አባልነት የተመዘገበና የራሱ ቋሚ መተዳደሪያ የሌለው የይዞታ ባለመብቱን መተዳደሪያ ገቢ በመጋራት የሚኖር ማንኛውም ሰው ነው።

⁶⁰አንቀጽ 2(4)፣ 2(7)፣ 5(2)፣ 6(4) እና 6(5)፣ በመሰረቱ የአማራ ክልል መጀመሪያ ላይ የመሬት ሽግሽግ የተደረገበትን አዋጅ ቁጥር 16/1989ን አውጥቶ የነበረ መሆኑ ይታወቃል።

⁶¹አንቀጽ 6(5) እና 5(2)

⁶²አንቀጽ 6(5) እና 5(2) በኑዛዜ ሊተላለፍለት የሚገባ ሰው ባለይዞታውን እያረሰ የሚጦር (አንቀጽ 6(5) ብቻ ነው።

⁶³አንቀጽ 2(4)፣ 5(2) እና 2(7) ተያይዘው ሲነበቡ፣ በመሠረቱ የቤተሰብ አባል ሲባል በትርጉሙ መሠረት መስፈርቱን የሚያሟላ የባለይዞታው ልጅ ወይም ሌላ ጥገኛ የሆነን ሰው በሙሉ ያካትታል።

⁶⁴አንቀጽ 17(1)

⁶⁵አንቀጽ 16(1)(3)

አንደሆነ ይዘታው በግብርና ስራ ለሚተዳደር ወይም መተዳደር ለሚፈልግ የሚችል ልጅ፣ ቤተሰብ ወይም ወላጆቹ በአዋጁ ማስፈጸሚያ ደንብ በሚወጣው ቅደም ተከተል መሠረት ይተላለፋል።⁶⁶

2.2 ለትችት የቀረቡት ጉዳዮች የተጨመቀ ሀሳብ

2.2.1 ጉዳይ አንድ⁶⁷

አቶ አደም የሱፍ በደቡብ ወሎ ዞን ኩታቦር ወረዳ ውስጥ የእርሻ መሬት የነበራቸው ሲሆን በ1988 ዓ/ም ከዚህ አለም በሞተ ተለይተዋል። ከመሞታቸው በፊት መሬታቸውን አብሮ ሲኖር የነበረው የልጅ ልጃቸው አቶ መሐመድ በላይ እና ልጃቸው ወ/ሮ ጣይቱ አደም ተካፍለው ይጠቀሙበት ነበር። ሰውየው ከሞቱ በኋላም መሬቱ በእነዚህ ሰዎች ቁጥጥር የቆዩ ቢሆንም ከብዙ አመታት በኋላ በመካከላቸው አለመግባባት በመፈጠሩ የኩታቦር ወረዳ ፍርድ ቤት በ2001 ዓ/ም ግራቀኙን አከራክሮ በቀበሌው ውስጥ የሚችን መሬት የሚወርስ ሌላ የቤተሰብ አባል የሌለ ቢሆንም ሚች በህይወት ሳለ ጀምረው መሬቱን ተካፍለው ሲጠቀሙ ስለነበር ለሁለት ሊካፈሉ ይገባል በማለት ወስኗል።⁶⁸

ከዚህ በኋላ እሸቱ አደም እና ጌታቸው አደም የተባሉ የሚች ልጆች (የሰበር ተጠሪዎች) አባታችን ከሞተ በኋላ ወራሽነታችንን አረጋግጠን በእህታችን ወ/ሮ ጣይቱ አደም ስም ሆኖ በአንድነት

⁶⁶አንቀጽ 16(5)(6)፣ አዋጁን ለማስፈጸም የወጣው ደንብ ቁጥር 51/1999፣ አንቀጽ 11(7) የወራሾችን ቅደም ተከተል አንዱ ከሌለ ሌላው ወራሽ የሚጠራበትን ሁኔታ ይዘረዝራል። ይኸውም፡-

- ሀ) አካለ መጠን ያልደረሱ ልጆች፣ ልጅ ከሌለ የቤተሰብ አባላት
- ለ) መሬት የሌላቸው አካለ መጠን ያደረሱ ልጆች ወይም የቤተሰብ አባላት
- ሐ) መሬት ያላቸው ልጆች

መ) ወላጆች (የሚች የትዳር ጓደኛ ጋብቻ ካልመሰረተ/ች እና በቀበሌው መኖር ከቀጠለ/ች በሞት እስካልተለየ/ች ድረስ የመጠቀም መብቷ እንደተጠበቀ ሆኖ)

⁶⁷ መሀመድ በላይ እና አነ እሸቱ አደም (2 ሰዎች)፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ 86089፣ ሐምሌ 05 ቀን 2005 ዓ/ም (ከዚህ በኋላ የመሀመድ በላይ ጉዳይ እየተባለ ይጠራል።)

⁶⁸ መ/ቁ 6875፣ የካቲት 24 ቀን 2001 ዓ/ም

የምንጠቀምበትን መሬት መሀመድ በላይ (የሰበር አመልካች) እንዲካፈል መወሰኑ የእኛን መብት የሚጎዳ ስለሆነ ውሳኔው ሊሻር ይገባል። በማለት በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 358 መሠረት መቃወሚያ አቅርቦታል። አመልካች ተቃዋሚዎች አካባቢውን ለቀው ለረጅም ዘመን አዲስ አበባ የሚኖሩ በመሆናቸው የመሬት ውርስ የመጠየቅ መብት የላቸውም በማለት ተከራክሯል። ተጠሪዎች በበኩላቸው አመልካች በደሴ ከተማ የሚኖር እና የአባታችንን መሬት ለመውረስ መብት የለውም ሲሉ ተከራክረዋል። የወረዳው ፍርድ ቤት ግራቀኙን አከራክሮ የቀድሞው ውሳኔ የሚሻርበት ምክንያት የለም በማለት ወስኗል።⁶⁹ ተጠሪዎች በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት ለደቡብ ወሎ ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ይግባኝ ቢያቀርቡም ፍርድ ቤቱ የወረዳ ፍ/ቤቱን ውሳኔ ስህተት የለበትም በማለት አጽንቶታል።⁷⁰

ቀጥሎም ተጠሪዎች ለአብዛኛው ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የሰበር አቤቱታ በማቅረባቸው ችሎቱ ግራቀኙን አከራክሮ ሚች አደም የሱፍ የሞቱት በ1988 ዓ/ም ከመሆኑ አኳያ ሚች እንደሞቱ ውርሱ ስለሚከፈት ጉዳዩ መታየት የሚኖርበት በአዋጅ ቁጥር 31/1967 መሠረት ነው። በዚህ አዋጅ አንቀጽ 5 መሠረት የቤተሰብ አባል መሬት ሊወርስ ይችላል ተብሎ ያልተደነገገ ስለሆነ አመልካች ሚችን ሊውርስ አይችልም። ተጠሪዎች ግን የሚች ልጆች በመሆናቸው በወቅቱ በነበረው ሕግ መሠረት የሚችን መሬት የመውረስ መብት አላቸው በማለት የሥር ፍርድ ቤቶችን ውሳኔ ሸሮታል።⁷¹

አመልካች በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የሰበር አቤቱታ አቅርቧል። የቅሬታው ይዘት በአጭሩ ሚች በህይወት በነበረበት ጊዜ የቤተሰብ አባል በመሆን ተጠቃሚ የነበርኩ ሆኖ እያለ የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት አግባብነት የሌለውን ሕግ በመጥቀስ መብቱን እንዳጣ ማድረግ መሠረታዊ የህግ ስህተት ነው የሚል ነው። ተጠሪዎች ለዚህ

⁶⁹ዝኒከማሁ፣ ሰኔ 15 ቀን 2002 ዓ/ም
⁷⁰መ/ቁ 3236፣ ጥቅምት 10 ቀን 2003 ዓ/ም
⁷¹መ/ቁ 15654፣ ጥቅምት 06 ቀን 2005 ዓ/ም

ያቀረቡት መልስ አመልካች የራሱን የእርሻ መሬት ከ20 ዓመት በፊት ለልጁ ሰጥቶ ደሴ ከተማ ላይ በመንግስት ሥራ ተቀጥሮ የሚኖር ነው። በአዋጅ ቁጥር 133/1998 መሰረት አመልካች የሚችል የልጅ ልጅ ሆኖ የአባታችንን መሬት ሊወርስ የሚችልበት አግባብ ስለሌለ የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት ውሳኔ ስህተት የለበትም በማለት ተከራክረዋል።

የሰበር ሰሚ ችሎቱም የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት በሚያከራክረው የገጠር መሬት ይዘታ ላይ አመልካች መብት የለውም በማለት መወሰኑ ተገቢ ነው ወይስ አይደለም? የሚለውን ጭብጥ በመያዝ በመጀመሪያ በአዋጅ ቁጥር 31/1967 አንቀጽ 5 ላይ የቤተሰብ አባል የመውረስ መብት ያልተሰጠው ቢሆንም ቀጥሎ በወጡት የፌዴራሉ የገጠር መሬት አዋጅ ቁጥር 89/1989 አንቀጽ 2(5)፣ አዋጅ ቁጥር 456/1997 አንቀጽ 8(5) እና በአብዛኛው የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 133/1998 አንቀጽ 2(6) ለቤተሰብ አባል ተቀራራቢ ትርጉም የሚሰጡና ወራሽ የሚያደርጉ መሆናቸውን አትቷል። በመቀጠልም ለተያዘው ጉዳይ ተፈጻሚነት ያለውን ሕግ በተመለከተ ሲተነትን፡-

የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት ... ጉዳዩን በአዋጅ ቁጥር 31/1967 መሠረት የመረመረው የተጠሪዎች አባትና የአመልካች አያት በ1988 ዓ/ም የሞቱበትን ጊዜ መነሻ በማድረግ ቢሆንም ... ከአዋጅ ቁጥር 31/1967 በኋላ በተለያዩ ጊዜያት የወጡት የገጠር መሬት አዋጆች ስለ ቤተሰብ አባል የሰጡትን ተቀራራቢና ተመሳሳይ ትርጓሜዎችን መሠረት ያደረገ አይደለም። በተለይ በክልሉ የገጠር መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም መወሰኛ አዋጅ ቁጥር 133/1998 አንቀጽ 32(2) አዋጁን የሚቃረን ማንኛውም ህግ ደንብ መመሪያ ወይም ልማዳዊ አሠራር በአዋጁ በተሸፈኑ ጉዳዮች ላይ ተፈጻሚነት እንደማይኖረው የተደነገገ በመሆኑ የክልሉ ሰበር በአዋጁ አንቀጽ 16(5) አንድ የመሬት ባለይዘታ ... ሳይናዘዝ የሞተ እንደሆነ መብቱ በግብርና ስራ ለሚተዳደር ወይም መተዳደር ለሚፈልግ የሚችል ልጅ ወይም ቤተሰብ አዋጁን ለማስፈፀም በሚወጣው ደንብ በሚደነግገው ቅደም ተከተል መሠረት ይተላለፋል በሚል የደነገገውንና በዚህ መነሻ አዋጁን ለማስፈፀም በወጣው

ደንብ ቁጥር 51/1999 አንቀጽ 11(7) ...ሀ - መ በተዘረዘረው ቅደም ተከተል ለተመለከቱት የቅርብ ዘመዶች እንደሚተላለፍና በዚህ ቅደም ተከተል መሠረትም በፊደል ሀ ለአካለ መጠን ያልደረሱ ልጆች፣ ልጅ ከሌለ ደግሞ የቤተሰብ አባላት... በመጀመሪያ ደረጃ ሊወርሱ የሚገባ ስለመሆኑ የተቀመጠውን ያላገናዘበ ነው። በመሆኑም ... ለጉዳዩ አግባብነት የሚኖረው አዋጅ ቁጥር 31/1967 ሳይሆን በአሁኑ ጊዜ በክልሉ ተፈጻሚነት ያላቸው አዋጅ ቁጥር 133/1998 እና ይህንኑ አዋጅ ለማስፈጸም የወጣው ደንብ ቁጥር 51/1999 ናቸው ብሏል።⁷²

በመቀጠል ችሎቱ ተጠሪዎች ከኃይለስላሴ ዘመነ መንግስት ጀምረው አዲስ አበባ የሚኖሩ መሆናቸው እና አመልካች ግን ሟች በህይወት በነበሩበት ጊዜ አብሯቸው ሲኖር ቆይቶ የሚያከራክረውን መሬት ሳይለቅ ደሴ ከተማ ግዮን ሆቴል በጊዜያዊነት ተቀጥሮ ሲሰራ የቆዩ መሆኑ በወረዳው ፍርድ ቤት የተረጋገጡ ፍሬ ነገሮች ናቸው ብሏል። ከዚህ አንጻር ምንም እንኳን የወረዳው ፍርድ ቤት ለአመልካች መሬቱን የወሰነው የሟች የቤተሰብ አባል ነው በማለት አለመሆኑ ተገቢ ባይሆንም⁷³ በውጤት ደረጃ ግን አመልካችን ተጠቃሚ የሚያደርግ ውሳኔ በመሆኑ ተቀባይነት ያለው ነው ብሏል። በመጨረሻም ችሎቱ የክልሉን ሰበር ሰሚ ችሎት ውሳኔ በመሻር አመልካች በሚያከራክረው መሬት ላይ ከወ/ሮ ጣይቱ አደም ጋር ተከራክሮ በደረሰው ድርሻ መጠን የባለይዘታነት ሙብት ያለው በመሆኑ ተጠሪዎች ያቀረቡት የፍርድ መቃወሚያ ተቀባይነት የለውም ተብሎ በኩታብር ወረዳ ፍርድ ቤት እና በደቡብ ወሎ ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት መወሰኑ የሚነቀፍበት ምክንያት የለም ሲል ወስኗል።

⁷² የመሀመድ በላይ ጉዳይ፣ ማስታወሻ ቁጥር 67
⁷³ ችሎቱ ከዚህ ድምዳሜ ላይ የደረሰው አመልካች ከሟች አያቱ ጋር እየኖረ ገቢ እየተጋራ በመኖር በኋላም መሬቱን ይዞ ደሴ ከተማ በጊዜያዊነት በመቀጠር በቤተሰብ አባልነት የያዘው ነው በማለት ነው።

2.2.2 ጉዳይ ሁለት⁷⁴

ይህ ጉዳይ የሰበር አመልካች የሆነችው ፋሲካ ሰጠኝ በባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍርድ ቤት ከሳሽ በመሆን በሰበር ተጠሪ ላይ ባቀረበችው ክስ የተጀመረ ነው። የክሱ ይዘትም ባጭሩ ከሚች እናቱ ወ/ሮ አዛዥ ታዬ በውርስ የተላለፈልኝን አራት ቃዳ መሬት ተጠሪ በጉልበቱ ይዞ ለመልቀቅ ፈቃደኛ ስላልሆነ እንዲያስረክብኝ ይወስንልኝ የሚል ነበር። ተጠሪ በበኩሉ ክስ የቀረበበት መሬት በ1984 ዓ/ም ከውትድርና ስመለስ ከሚች ሰጠኝ ገላ በሞተ ከዳ ተነስቶ የተሰጠኝና በ1989 ዓ/ም የመሬት ሽግሽግ ወቅት በስሜ የተቆጠረልኝ ስለሆነ ልለቅ አይገባም በማለት ተከራክሯል።

የወረዳ ፍርድ ቤቱም አከራካሪው መሬት በ1989 ዓ/ም የመሬት ሽግሽግ ወቅት በአመልካች እናት ወ/ሮ አዛዥ ታዬ የተደለደለ መሆኑን በማረጋገጥ ተጠሪ መሬቱን ለአመልካች ሊያስረክብ ይገባል በማለት ወስኗል።⁷⁵ ተጠሪ በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት ለምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ይግባኝ ቢያቀርብም ፍርድ ቤቱ የወረዳ ፍርድ ቤቱን ውሳኔ ምክንያቱን ብቻ በመቀየር አጽንቶታል።⁷⁶

ቀጥሎም ተጠሪ ለአብክመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የሰበር አቤቱታ በማቅረቡ ችሎቱ ግራቶኙን አስቀርቦ ክርክራቸውን ከሰማ በኋላ የአመልካች እናት የሞቱት በ1991 ዓ/ም በመሆኑ የመሬት ውርሱን ለመወሰን ተፈፃሚ የሚሆነው ሕግ በወቅቱ ስራ ላይ የነበረው አዋጅ ቁጥር 89/1989 ነው። በዚህ አዋጅ መሠረት የባለይዘታው የቤተሰብ አባል ካልሆነ በስተቀር ልጅ በመሆን ብቻ መውርስ ስለማይቻል አመልካች የሚች የቤተሰብ አባል ነኝ ብላ ስላልተከራከረች ቀድሞውንም ቢሆን ክስ የማቅረብ መብት የላትም በማለት የሥር ፍርድ ቤቶችን ውሳኔ በመሻር ወስኗል።⁷⁷

⁷⁴ ፋሲካ ሰጠኝ እና ገብረ መስጠፋ፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ 96395፣ ሚያዚያ 24 ቀን 2006 ዓ/ም (ከዚህ በኋላ የፋሲካ ሰጠኝ ጉዳይ እየተባለ ይጠራል።)

⁷⁵ መ/ቁ 12054፣ ሰኔ 13 ቀን 2004 ዓ/ም

⁷⁶ መ/ቁ 51475፣ ህዳር 18 ቀን 2005 ዓ/ም

⁷⁷ መ/ቁ 27519፣ ታህሳስ 09 ቀን 2006 ዓ/ም

አመልካች ይህን ውሳኔ በመቃወም ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት አቤቱታ በማቅረቧ ችሎቱ የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት አከራካሪውን ጉዳይ ከአዋጅ ቁጥር 89/1989 አንጻር በመመልከት የአመልካችን ጥያቄ ውድቅ ማድረግ አግባብ ነው ወይስ አይደለም? የሚለውን ጭብጥ ይዞ ከርክራቸውን መርምሯል። በዚህ መሰረት አዋጅ ቁጥር 89/1989 አጠቃላይ ይዘት ያላቸው መርሆዎችን ከመደንገግ ባለፈ ዝርዝር ጉዳዮችን አላካተተም፤ ይህ አዋጅም በአዋጅ ቁጥር 456/1997 በግልጽ የተሻረ ነው ብሏል። በተጨማሪም ከዚህ በፊት በመ/ቁ 86089 (የመሀመድ ሰላይ ጉዳይ) የመሬቱ ባለይዘታ አዋጅ ቁጥር 133/1998 ከመውጣቱ በፊት የሞተ ቢሆንም ከገጠር መሬት ውርስ ጥያቄ ጋር በተያያዘ በሚቀርቡ ጉዳዮች ላይ አዋጅ ቁጥር 133/98 እና ደንብ ቁጥር 51/99 ተፈጻሚነት የሚኖራቸው መሆኑን አስገዳጅ የሕግ ትርጉም የሰጠ መሆኑን አውስቷል። ቀጥሎም ምንም እንኳን ሚቻ ወ/ሮ አዛዥ ታይ የክልሉ የገጠር መሬት አዋጅ ቁጥር 133/1998 ከመውጣቱ በፊት በ1991 ዓ/ም የሞቱ ቢሆንም ቀደም ሲል በተሰጠው አስገዳጅ ውሳኔ መሠረት ለዚህ ሰበር ክርክር መነሻ ለሆነው ጉዳይ አግባብነት የሚኖረው የተሻረው የፌዴራል መንግስቱ አዋጅ ቁጥር 89/1989 ሳይሆን አዲሱ የክልሉ የገጠር መሬት አዋጅ ቁጥር 133/1998 እና ደንብ ቁጥር 51/1999 በመሆኑ የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት ተገቢነት የሌለውን አዋጅ በመጠቀም አመልካች ከስ የማቅረብ መብት የላትም በማለት መወሰኑ መሠረታዊ የሕግ ስህተት የተፈፀመበት ነው በማለት ውሳኔውን ሽሮ በአዋጁ እና ደንቡ መሠረት ግራቀኙን አከራክሮ ተገቢውን እንዲወስን ጉዳዩን መልሶሊታል።

3. የፌደራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በሰጠው አስገዳጅ ትርጓሜ ላይ የቀረበ ትችት

ከላይ ቀደም ሲል ጀምሮ በወጡት የገጠር መሬት ሕጎች መካከል ምን ያክል ልዩነት እንዳለ ተገንዝበናል። ከዚህ በመቀጠል በሰበር ሰሚ ችሎቱ አስገዳጅ ትርጓሜ እና ውሳኔዎች ላይ ያሉትን አተያዮቶች (perspectives) እንመለከታለን።

የመጀመሪያው የትርጓሜውንና የውሳኔዎቹን ይዘት በአዎንታዊ ጎናቸው ማየት ነው። ይኸውም ሕግ አውጭው በየወቅቱ የተለያየ ሕግ በማውጣቱ ምክንያት በመሬት ባለይዘታዎች ወይም ወራሾች

መካከል ልዩነት መፍጠር የለበትም። አዲስ ሕግ ሲወጣ ቀደም ሲል የነበረውን በመሻር ወይም በመሻሻል የሚታወጅ በመሆኑ የመሬቱ ባለይዘታ ሕጉ ከመውጣቱ በፊት የሞተ ቢሆንም ሕጉ ከተሻሻለ በኋላ የሚቀርብ ጉዳይ በአዲሱ ሕግ መሠረት መስተናገድ ይኖርበታል። ይህ አገላለጽ በራሱ ሁለት ገጽታዎች ይኖሩታል። በአንድ በኩል የዚህ ዓይነት ጉዳይ ሲቀርብ በዋናነት መታየት ያለበት ሚች የሞተበት ቀን (date of the deceased) ሳይሆን ክርክሩ የቀረበበት ቀን ስለሆነ የተሻሻለው ሕግ ወደ ኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ሆኗል ማለት አይቻልም በሚል መወሰድ ይቻላል።

በሌላ በኩል ሚች የሞተበት ጊዜ ተወስዶ ሕጉ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ይሁን ቢባል እንኳን ጉዳዩ የቀረበው ሕጉ ከተሻሻለ በኋላ በመሆኑ የቀድሞው ሕግ የተሻሻለ ወይም የተሻሻለ በመሆኑ፣ እና ቀድሞ ከነበረው ሕግ ይልቅ የተሻሻለው ሕግ ወራሾችን የሚጠቅም በመሆኑ ውጤቱ ተቀባይነት ያለው ነው በሚል ማየት ይቻላል። ለምሳሌ አዋጅ ቁጥር 46/1992 ስራ ላይ በነበረበት ወቅት አባቱ የሞተበት የራሱ መሬት ያለው በመሆኑ ወራሽ ያልነበረ ልጅ ከጊዜ በኋላ አዋጅ ቁጥር 133/98 መሬቱን እንዲወርስ ስለሚያደርገው ክርክሩ በተሻሻለው አዋጅ መሠረት ሲታይ ተጠቃሚ ያደርገዋል። ከዚህ አንጻር ለትችት ምክንያት በሆኑት ሁለቱም ጉዳዮች የመሬቱ ባለይዘታዎች የሞቱት በቅደም ተከተል አዋጅ ቁጥር 31/67 እና 89/1989 ሥራ ላይ በነበሩበት ወቅት በመሆኑ መብት ያልነበራቸው ቢሆንም በአዋጅ ቁጥር 133/1998 ክርክሩ ሲታይ መብት ያገኙ በመሆኑ ተጠቃሚ ሆነዋል። ለትችት በቀረቡት በሁለቱም ጉዳዮች ሰበር ሰሚ ችሎቱ ከጀረባ ያለውን ምክንያት (the rational behind) በበቂ ሁኔታ ባያስቀምጥም አዲሱ አዋጅ እና ማስፈጸሚያ ደንቡ ወደ ኋላ ተመልሰው ተፈጻሚ እንዲሆኑ ያደረገው ከዚህ አዎንታዊ ጎን በመነሳት ነው ብሎ መገመት ይቻላል።

ሁለተኛው አተያየት ከሕግ አወጣጥ መርህ እና ከሰበር ሰሚ ችሎቱ ትርጓሜ አሉታዊ ጎኖች የሚነሳ ነው። በዚህ ረገድ የሰበር ሰሚ ችሎቱ አቋም ላይ በርካታ ትችቶችን ማንሳት ይቻላል።

ሀ. የሕግ አወጣጥ መርህን የሚጥስ ስለመሆኑ

ከላይ በክፍል አንድ እንደተመለከትነው በመርህ ደረጃ ሕጎች ተፈጻሚ የሚሆኑት ከታወጁበት ጊዜ አንስቶ ነው። ይሁን እንጂ በልዩ ሁኔታ በህገ-መንግስቱ ካልተከለከለ በስተቀር ሕግ አውጭው ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ ሊያወጣ ይችላል። ሕግ አውጭው በልዩ ሁኔታ እንዲህ አይነት ሕግ የሚያወጣው በዘፈቀደ ሳይሆን አንድ የተለየ ዓላማን ለማሳካት ወይም የህዝብን ጥቅም ለማስጠበቅ ነው። ለምሳሌ በሀገራችን የሰበር ሰሚ ችሎቱ በጎርጌ ወርቅነህ ጉዳይ⁷⁸ የቤት ሽያጭ ውል በጽሑፍ ሆኖ በውል አዋቂ ወይም በፍርድ ቤት ፊት ካልተደረገ የማይፀና ነው። በማለት ለፍ/ህ/ቁ 1723 አስገዳጅ ትርጉም በመስጠት ወስኗል። በነበረው የተለመደ አሠራር ባንኮች ይህን ሁኔታ ሳያሟሉ በርካታ ብድር አበድረው ስለነበር ሕግ አውጭው በባንኮች ላይ ብሎም በሀገሪቱ ላይ የሚደርሰውን ኪሳራ ለማስቀረት የሰበር ሰሚ ችሎቱ አስገዳጅ ውሳኔ በባንኮችና በፋይናንስ ተቋማት ላይ ተፈጻሚ እንዳይሆን የሚያደርግ ሕግ በማውጣት ሕጉ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ እንዲሆን አድርጓል።⁷⁹ በልዩ ሁኔታ በሕግ አውጭው ካልተደነገገ በስተቀር ሁሉም ሕጎች ተፈጻሚ የሚሆኑት ከወጡበት ቀን ጀምሮ ለሚከናወኑ ተግባራትና ለሚከሰቱ ክስተቶች (acts and events occurring after the issuance of the law) ነው።⁸⁰ ከዚህ አንጻር የሰበር ሰሚ ችሎቱ “የመሬቱ ባለይዘታ አዋጅ ቁጥር 133/1998 እና ማስፈጸሚያው ደንብ ቁጥር 51/1999 ከመውጣቱ በፊት የሞተ ቢሆን እንኳን የመሬት ውርስ ክርክሩ እልባት ማግኘት ያለበት ክስ በቀረበበት ወቅት ሥራ ላይ ባለው በዚህ አዋጅ እና ደንብ መሰረት ነው” ሲል ትርጉም መስጠቱ እነዚህን መርሆዎች ይቃረናል ማለት ይቻላል።

⁷⁸ ጎርጌ ወርቅነህ እና እነ አበራሽ ዱባርጌ (ሁለት ሰዎች)፣ የፌደራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ 21448፣ ሚያዝያ 30 ቀን 1999 ዓ/ም

⁷⁹ የፍትሕ ብሔር ሕግ ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 639/2000፣ አንቀጽ 3፤

⁸⁰ ይህን ሁኔታ በሀገራችን በታወጁ ሕጎች “የሚፀናበት ጊዜ” ተብለው በተቀመጡት ድንጋጌዎች ላይ መመልከት ይቻላል። አንዳንድ ጊዜ ሕግ አውጭው ሕጉን ሲያሻሽል በቀድሞው ሕግ የተጀመሩ ጉዳዮች በዚያው በተሻረው ሕግ እንዲያልቁ በማድረግ ሕጉ ከተሻሻለ በኋላ የሚቀርቡ ጉዳዮች ግን በአዲሱ ሕግ እልባት እንዲያገኙ በመፈለግ ግልጽ የመሸጋገሪያ ድንጋጌ ያስቀምጣል። ለምሳሌ የአሠሪና ሠራተኛ ጉዳይ አዋጅ ቁጥር 377/1996 አንቀጽ 188(4) “በማናቸውም የሥራ ክርክር ሰሚ አካላት በመታየት ላይ ያሉ የሥራ ክርክሮች ይህ አዋጅ ከመጽናቱ በፊት በነበረው ሕግ መሰረት በተጀመሩበት ሥርዓት ፍጻሜ ያገኛሉ” በማለት ይደነግጋል።

ለ የውርስ መከፈትን ከሚደነግገው ሕግ ጋር የሚቃረን ስለመሆኑ

የሰበር ሰሚ ችሎቱ ለሁለቱም ጉዳዮች በቂ ምክንያት ሳይሰጥ ሕጉ ከመውጣቱ በፊት የሞቱ ባለይዘታዎችን ውርስ ጉዳይ በክልሉ ውስጥ አሁን በስራ ላይ ያሉት ሕጎች ተፈጻሚ እንዲሆኑ አድርጓል። ችሎቱ በመሀመድ በላይ ጉዳይ የሰጠው ምክንያት ከአዋጅ ቁጥር 31/1967 በኋላ የወጡት ሕጎች የቤተሰብ አባል የሚለውን በተቀራረበ ሁኔታ ትርጉም የሰጡ በመሆኑ፣ በስራ ላይ ባለው አዋጅ ቁጥር 133/98 አንቀጽ 32(2) መሰረት አዋጁን የሚቃረን ህግ፣ ደንብ፣ መመሪያ ወይም ልማዳዊ አሠራር በአዋጁ በተሸፈኑ ጉዳዮች ተፈጻሚነት የማይኖረው ስለሆነ ለተያዘው ጉዳይ ተፈጻሚ ሊሆን የሚገባው አዋጅ ቁጥር 133/98 እና ደንብ ቁጥር 51/99 በመሆኑ በደንቡ አንቀጽ 11(7)(ሀ) መሠረት ሟች አካለ መጠን ያላደረሰ ልጅ ከሌለው ውርሱ የሚተላለፈው ለቤተሰብ አባሉ ስለሆነ አመልካች ሟችን ሊውርስ ይገባል በሚል ነው።⁸¹ በሌላ በኩል ችሎቱ በፋሲካ ሰጠኝ ጉዳይ የሰጠው ምክንያት አዋጅ ቁጥር 89/1989 በአዋጅ ቁጥር 456/1997 በግልጽ ከመሻሩም በላይ ዝርዝር ድንጋጌዎች የሌሉት በመሆኑ እና ከዚህ በፊት አስገዳጅ ትርጉም ያለው ውሳኔ በመሰጠቱ የአመልካች እናት በ1991 ዓ/ም ቢሞቱም ክርክሩ መታየት ያለበት በአዋጅ ቁጥር 133/98 እና ደንብ ቁጥር 51/99 መሰረት ነው በማለት ነው።

በመሰረቱ አንድ ሰው ሲሞት በሞተበት ጊዜ በዋናው መኖሪያ ስፍራ ውርሱ ይከፈታል።⁸² በሟች መሞት ምክንያት ቀሪ የማይሆኑት መብትና ግዴታዎቹም ወደ ወራሾቹ ይተላለፋሉ።⁸³

በዚህ መሰረት በመሀመድ በላይ ጉዳይ ሟች አቶ አደም የሱፍ የሞቱት በ1988 ዓ/ም ሲሆን በፋሲካ ሰጠኝ ጉዳይ ደግሞ ሟች ወ/ሮ አዛዥ ታዬ የሞቱት በ1991 ዓ/ም ከመሆኑ አኳያ ለወራሾቻቸው

⁸¹በመሰረቱ ችሎቱ አመልካችን ወራሽ ያደረገበት ድንጋጌ ደንብ ቁጥር 51/1999 አንቀጽ 11(7)(ሀ) ነው። ሆኖም ይህ ድንጋጌ አካለ መጠን ያላደረሰ የቤተሰብ አባልን የሚመለከት ነው። አካለ መጠን ያደረሰ የቤተሰብ አባል ወራሽ ሊሆን የሚችለው በአቀጽ 11(7)(ለ) መሰረት ነው። በሌላ በኩል ችሎቱ አመልካች የቤተሰብ አባል መሆኑ ባልተረጋገጠበት ሁኔታ (ተጠሪዎች ከጥንት ጀምሮ አመልካች የራሱን መሬት ለልጁ ሰጥቶ ደሴ በመንግስት ሥራ ተቀጥሮ የሚሰራ ነው ብለው ከመከራከራቸው አንጻር) የቤተሰብ አባል እንደነበረ አድርጎ ድምዳሜ ላይ መድረሱ ተገቢ አይመስልም።

⁸²የፍ.ሐ ብሔር ሕግ፣ ቁጥር 826(1)

⁸³ዝነከማሁ፣ ቁጥር 826(2)፤ ለዚህም ነው ለምሳሌ የፍትሐ ብሔር ሕጉ ሲወጣ “ይህ ሕግ ከመጽናቱ በፊት የተጀመረው ውርስ የሚተላለፈውና ሂሳቡ የሚጣራው በቀድሞው ሕግ መሰረት ነው” ተብሎ በአንቀጽ 3354 ላይ በግልጽ የተደነገገው።

የሚያስተላልፉት በወቅቱ የነበራቸውን መብት ብቻ ነው። በሁለቱም ወቅት የነበሩት ሕጎች የመሬት ባለይዘታዎች በመሬቱ ላይ የነበራቸው የይዘታ መብት በውርስ መተላለፍ ጉዳይ የተገደበ መሆኑን ከላይ ተመልክተናል። ከጊዜ በኋላ ሰፊ መብት የሚሰጥ ሕግ ስለወጣ ብቻ ሟቾች በሞቱበት ጊዜ ውርሱ ሊተላለፍላቸው መብት ያልነበራቸው ሰዎች ሟቾች ከሞቱ ከአመታት በኋላ በወጣ ሕግ መሰረት የውርስ መብት ያገኛሉ ማለት ምክንያታዊ አይሆንም።

ሐ. በተሻሩ ሕጎች መሰረት የተገኙ መብቶችንና የተሰሩ ስራዎችን ዋጋ ማሳጣት

የሰበር ችሎቱ በመሀመድ በላይ ጉዳይ የሰጠው አንዱ ምክንያት አዋጅ ቁጥር 133/98 አንቀጽ 32(2) አዋጁን የሚቃረን ሕግ፣ ደንብ፣ መመሪያ ወይም ልማዳዊ አሠራር በአዋጁ በተሸፈኑ ጉዳዮች ተፈጻሚነት የማይኖረው መሆኑ ተደንግጓል በሚል ሲሆን በፋሲካ ሰጠኝ ጉዳይ የሰጠው አንዱ ምክንያት ደግሞ አዋጅ ቁጥር 89/89 በአዋጅ ቁጥር 456/97 በግልጽ ተሸሯል የሚል ነው። የቀድሞዎቹ ሕጎች የተሻሩ ናቸው የሚባሉት ከተሻሩበት ጊዜ በኋላ ለሚከሰቱ ክስተቶች እንዳያገለግሉ ለማድረግ እንጅ በስራ ላይ በነበሩበት ወቅት ያስገኙት መብት ቀሪ የሚሆን ወይም የሚለወጥ አይደለም። ሕጎቹ ከተሻሩ በኋላም ቀድሞ ያልነበረ አዲስ መብት ሊያስገኙ አይችሉም። ለዚህም ነው አዋጅ ቁጥር 133/1998 አንቀጽ 30 ይህ አዋጅ ከመውጣቱ በፊት ከመሬት ይዘታና ከመጠቀም መብት ጋር ተያይዘው በሌሎች ሕጎች የተቋቋሙ መብቶች እና ግዴታዎች ተፈጻሚነታቸው ይቀጥላል በማለት የደነገገው። የፍትሐ ብሔር ሕጎችን ስንመለከትም ግልጽ የሆነ ተቃራኒ ድንጋጌ ከሌለ በስተቀር ሕጉ ከመጽናቱ በፊት በተሻረው ሕግ መሰረት ተገኝተው የነበሩት ሕጋዊያን ሁኔታዎች አዲሱ ሕግ የተለየ አቋም ቢኖረው እንኳን የማይለወጡ መሆናቸውን ይደነግጋል።⁸⁴

በሌላ በኩል አዋጅ ቁጥር 133/98 አንቀጽ 32(2) ይህን አዋጅ የሚቃረን ሕግ፣ ደንብ፣ መመሪያና ልማዳዊ አሰራር በአዋጁ በተሸፈኑ ጉዳዮች ላይ ተፈጻሚነት አይኖረውም የሚለው አገላለጽ ቀደም ብለው ለተከናወኑ ተግባራት አሁን በሥራ ላይ ያለው አዋጅ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ይሆናል

⁸⁴ዝኒከማሁ፣ አንቀጽ 3348

የሚለውን ሀሳብ የሚያሳይ ሳይሆን በአሁኑ ጊዜ ለሚደረጉ ተግባራት ነው። ይኸውም ሕጉ ከወጣበት ጊዜ ጀምሮ የሚኖር አዋጁን የሚቃረን ሕግ፣ ደንብ፣ መመሪያና ልማዳዊ አሰራር በአዋጁ በተሸፈኑ ጉዳዮች ላይ ተፈጻሚነት አይኖረውም ለማለት ነው።

መ. የሰበር ሰሚ ችሎቱ አቋም ወጥ አለመሆን

በቋሰ ሰሜ በላይ ጉዳይ⁸⁵ የአመልካች እናት በ1991ዓ/ም በመሞታቸው ተፈጻሚነት ያለው ሕግ የትኛው ነው የሚለው ከወረዳ ፍርድ ቤት እስከ ሰበር ሰሚ ችሎቱ አከራካሪ በመሆኑ በመጨረሻ ጉዳዩን የተመለከተው ሰበር ሰሚ ችሎቱ ለጉዳዩ ተፈጻሚ መሆን ያለበት በወቅቱ ሥራ ላይ የነበረው አዋጅ ቁጥር 89/1989 መሆኑን በማመን የቋረጠ ወረዳ ፍርድ ቤት በዚህ አዋጅ መሰረት ፍሬ ነገሩን አከራክሮና በማስረጃ አጣርቶ እንዲወሰን የመለሰው መሆኑን ስንመለከት ለትችት ከቀረቡት ጉዳዮች አንጻር የሚቃረንና የችሎቱ አቋም ወጥ አለመሆኑን የሚያሳይ ነው። ምክንያቱም ለትችት ከቀረቡት ጉዳዮች በተለይ በፋሲካ ሰጠኝ ጉዳይ ሰበር ሰሚ ችሎቱ የስር ፍርድ ቤቶችን ወሳኔ በመሻር በአዲሱ አዋጅና ደንብ መሰረት ክርክሩ እልባት እንዲያገኝ የመለሰው አዋጅ ቁጥር 89/1989 የተሻረ ሕግ ስለሆነ ተፈጻሚ ሊሆን አይገባም በማለት ነው።

⁸⁵ ቋሰ ሰሜ በላይ እና ፋሲካዉ ሻምበል፣ የፌደራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ 85863፣ ሚያዚያ 09/2005 ዓ/ም፣ አመልካች የሚች እናቴን መሬት ተጠሪ የያዘብኝ ስለሆነ ሊለቅልኝ ይገባል በማለት ክስ በማቅረቡ የቋረጠ ወረዳ ፍ/ቤት በአዋጅ ቁጥር 133/1998 እና ደንብ ቁጥር 51/1999 መሰረት ጉዳዩን በማየት አመልካች መሬት የሌለው ልጅ እያለ ተጠሪ የልጅ ልጅ ሆኖ መሬቱን ሊወርስ ስለማይገባ ለአመልካች ሊያስረክብ ይገባል በማለት ወስኗል። ጉዳዩን በይግባኝ የተመለከተው የምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ሚች በሞቱበት ወቅት ሥራ ላይ የነበረው ሕግ አዋጅ ቁጥር 46/1992 ስለሆነ አመልካች የሚች የቤተሰብ አባል መሆኑን ሳያረጋግጥ ተጠሪን መጠየቅ አይችልም በማለት ሽርታል። ጉዳዩ ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ሲቀርብለት ጉዳዩ መወሰን ያለበት ሚች በሞቱበት ወቅት ሥራ ላይ የነበረው አዋጅ ቁጥር 89/1989 ነው የሚል ትንታኔ በመስጠት በውጤት ደረጃ የከፍተኛ ፍርድ ቤቱን ወሳኔ አጽንቶታል። ጉዳዩን በመጨረሻ የተመለከተው የፌደራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ጉዳዩ መወሰን ያለበት በአዋጅ ቁጥር 89/1989 መሆኑን በማመን የሚች የቤተሰብ አባል ማን ነው የሚለው በአግባቡ ሳይጣራ መወሰኑ ተገቢ አይደለም በማለት በዚህ አዋጅ መሰረት አጣርቶ እንዲወሰን መዝገቡን ለወረዳው ፍርድ ቤት መልሶላታል።

ሠ. ማህበራዊ እና ኢኮኖሚ ቀውስ የሚያስከትል መሆኑ

የቀድሞቹ የገጠር መሬት አዋጆች የገጠር መሬትን ሊወርሱ ስለሚችሉ ሰዎች የደንገጉት መብት ጠባብ ስለነበር መሬቶቹ የሞተ ከዳ ወይም ወራሽ የሌላቸው እየተባሉ (ልጅ በመሆን ብቻ ስለማይወረስ ልጅ ያላቸው ሚቶች ቢኖሩም) መሬት ለሌላቸው ወጣቶችና ለተለያዩ ተቋማት ተሰጥተዋል ምናልባትም አንዳንዶቹ ከፍተኛ ለውጥና የማልማት ሥራ ተሰርቶባቸው ሊሆን ይችላል። አንዳንዶቹ ደግሞ በሚመለከተው አካል ሳይነሱ ሌሎች ወራሾች በመያዝ አልምተውባቸው ሊሆን ይችላል። አሁን ስራ ላይ ያለው ሕግ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ ይሁን፤ ዱሮ መብት የሌለው ወራሽ አሁን ሊጠየቅ ይችላል የሚል አቋም ከተያዘ በመሬት ይዘታ ላይ አለመረጋጋትና ቀውስ የሚያስከትል ይሆናል።⁸⁶

ለምሳሌ በምስጋናው ዘውዴ ጉዳይ⁸⁷ አመልካች አባቱ በ1993 ዓ/ም የሞቱ መሆኑን ገልጾ ከሚች አባቱ መውረስ የሚገባኝን መሬት 1ኛ ተከላሽ በመውሰድ ከ2ኛ እስከ 9ኛ ለተጠቀሱት ተከላሾች የሰጡበትን ስለሆነ መሬቱ እንዲመለስልኝ ይወሰንልኝ በማለት በተጠሪዎች ላይ ክስ አቅርቧል። 1ኛ ተከላሽ በበኩሉ የከላሽ አባት በሞቱበት ወቅት ከላሽ የአባቱ የቤተሰብ አባል ባለመሆኑ መውረስ ስላልቻለ በ1997 ዓ/ም መሬቱ በሞተ ከዳ ተነስቶ እስከ 2001 ዓ/ም ቀበሌው እያከራየ ሲጠቀምበት ከቆየ በኋላ መሬት ለሌላቸው ወጣቶች (ከ2ኛ - 9ኛ ተከላሾች) የተሰጣቸው ስለሆነ ክሱ ተቀባይነት የለውም በማለት ተከራክሯል። ሌሎች ተከላሾችም በዚህ አግባብ መልስ ሰጥተዋል። የወረዳ ፍርድ ቤቱ ግራቀኙን አከራክሮ የከላሽ አባት በሞቱበት ወቅት ወራሽ የሌለው መሬት ተብሎ ለወጣቶች የተሰጠ ስለሆነ ክሱ ተቀባይነት የለውም በማለት ብይን ሰጥቷል።⁸⁸ ከላሽ ለምስራቅ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ይግባኝ ቢያቀርብም ፍርድ ቤቱ ግራቀኙን አከራክሮ የወረዳ ፍርድ ቤቱን ብይን አጽንቶታል።⁸⁹ ቀጥሎም ከላሽ ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የሰበር አቤቱታ

⁸⁶ምናልባት ብቸኛው ይህን ችግር ሊያስቀር የሚችለው የይርጋ ክርክር ከተነሳ ብቻ ይሆናል።

⁸⁷በምስጋናው ዘውዴ እና የአነጻጻይ ወረዳ አካባቢ ጥበቃ መሬት አስተዳደርና አጠቃቀም ጽ/ቤትና እነ የአለም ዘውዱ (9 ሰዎች)፣ የአነጻጻይ ወረዳ ፍርድ ቤት፣ መ/ቁ 111855፣ ህዳር 27 ቀን 2006 ዓ/ም

⁸⁸በእርግጥ ፍ/ቤቱ ክሱን ውድቅ ለማድረግ ክሱ በይርጋ የታገደ መሆኑንም ጨምሮ ገልጿል።

⁸⁹መ/ቁ 10751፣ ሰኔ 12 ቀን 2006 ዓ/ም

በማቅረቡ የሰበር አጣሪ ችሎቱ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በመሀመድ በላይ ጉዳይ (በመ/ቁ 86089) ከሰጠው ትርጉም አኳያ የአመልካች ጥያቄ ውድቅ የተደረገበትን አግባብነት ለማጣራት ተጠሪዎችን ያስቀርባል በማለቱ ጉዳዩ በመታየት ላይ ይገኛል።⁹⁰ ሰበር ሰሚ ችሎቱ ያስቀርባል በተባለበት ነጥብ መሰረት የሥር ፍርድ ቤቶችን ውሳኔ ሽሮ አከራካሪው መሬት ለአመልካች ይገባል ብሎ የሚወስን ከሆነ መሬት አልባ ወጣቶች ተብለው መሬቱ በተሰጣቸው ከ2ኛ እስከ 9ኛ ተጠሪዎች ላይ የሚያስከትለው ቀውስ ቀላል አይሆንም።

ማጠቃለያ

ሕግ አውጭው ያወጣውን ሕግ አንድ የተለየ አላማ ወይም የህዝብ ጥቅም ለመጠበቅ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ እንዲሆን በግልጽ ካልደነገገ በስተቀር የሕጉ ተፈጻሚነት ከወጣበት ጊዜ ጀምሮ መሆኑ ተቀባይነት ያገኘ መርህ ነው። የኮመን ሎው ተሞክሮ የሚያሳየው በልዩ ሁኔታ በሕግ አውጪው ወይም የሕግ ትርጉም በሚሰጠው የበላይ ፍርድ ቤት ካልተወሰነ በስተቀር መርሁ ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈጻሚ ሊሆኑ አይችሉም የሚል ነው። ሕግ አውጪው ወይም የበላይ ፍርድ ቤቶች ግን አንድ ልዩ ዓላማ ለማሳካት ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ ሊያወጡ ይችላሉ። በአንፃሩ በሲቪል ሎው ተሞክሮ በሕግ አውጭው ካልተደነገገ በስተቀር ሕጎች ወደኋላ ተመልሰው ተፈጻሚ ሊሆኑ አይችሉም የሚለው መርህ ከፍ ያለ ተቀባይነት ያለው ከመሆኑም በላይ ሕግ አውጭው በልዩ ሁኔታ ወደኋላ ተመልሶ ተፈጻሚ የሚሆን ሕግ ለማውጣትም ጥብቅ መስፈርት እንዲያሟላ (ለምሳሌ በጣም አስፈላጊ የህዝብ ጥቅም) የሚጠበቅበት መሆኑን መገንዘብ ይቻላል።

ሕጉ ከታወጀበት ጊዜ ጀምሮ ተፈጻሚ መሆን፣ ቀድሞ የሚታወቅ እና ግልጽነት ያለው መሆን የሕግ የበላይነት መገለጫዎች ተደርገው ይወሰዳሉ። ስለሆነም የሕጎች ወደኋላ ተመልሶ (retroactively) ተፈጻሚ መሆን የሕግ የበላይነት መርህን የሚጋፋ፣ በረጋ ሕግ መሠረት የሚመራ ህብረተሰብ ኑሮ ላይ መናጋትን የሚፈጥር፣ ሰዎች ተግባራቸውን በሚያከናውኑበት ወይም መብት በሚያገኙበት የወቅቱ ሕግ ላይ መተማመን እንዳይኖራቸው የሚያደርግ እና ፍትህን የሚያዘባ ይሆናል።

⁹⁰የሰ/መ/ቁ 41641፣ ህዳር 19 ቀን 2007 ዓ/ም

ከዚህ አንፃር የዚህ ጽሑፍ አዘጋጅ ለትችት በቀረቡት ሁለት ጉዳዮች ላይ ሰበር ሰሚ ችሎቱ የሰጠው አስገዳጅ ትርጉም ሌሎች ተመሳሳይ ጭብጥ በሚያስነሱ ጉዳዮች ላይ እንደገና መታየት ይኖርበታል የሚል እምነት አለው። የዚህ አስገዳጅ ትርጉም መኖር ከስ ከሚያቀርቡ ሰዎች መብት አንፃር ጥቅም ቢኖረውም ከሌላኛው ወራሽ ወይም ተከራካሪ ወገን አንፃር ሲታይ ጉዳቱ ያመዘናል። በጸሐፊው እምነት የሰበር ሰሚ ችሎቱ በቂ ምክንያት ያልተገለጸበት የሕግ ትርጉም የሕግ አወጣጥ መርህን የሚጥስ፣ የውርስ መከፈትን ከሚደነግገው ሕግ ጋር የሚቃረን፣ በተሻሻሉ ሕጎች መሰረት የተገኙ መብቶችንና የተሰሩ ስራዎችን ዋጋ የሚያሳጣ እና ማህበራዊና ኢኮኖሚ ቀውስ የሚያስከትል ነው። በመሆኑም ችሎቱ ይህን መሰል ጉዳይ ሲቀርብለት የሰጠውን አስገዳጅ ትርጉም እንደገና የማየት እድሉ እንደተጠበቀ ሆኖ በሕጎች የተፈጻሚነት ወሰን ላይ ተጨማሪ ጥናት ቢደረግ መልካም ነው።